
Aida Brenko

Etnografski muzej, Zagreb
abrenko@emz.hr

DOI <https://doi.org/10.32458/ei.27.6>
UDK 069.6(497.521.2):39]”1919/1934”
069.01(497.521.2):39]-051Tkalčić, V.
069.01(497.521.2):39]-051Berger, S.
Prethodno priopćenje
Primljeno: 24. svibnja 2022.
Prihvaćeno: 26. lipnja 2022.

Ekonomija ili etnografija?

Uloga Vladimira Tkalčića u prvom razdoblju djelovanja Etnografskoga muzeja u Zagrebu

U tekstu je prikazana uloga Vladimira Tkalčića u Etnografskome muzeju u Zagrebu u razdoblju od 1919. do 1934. godine. Taj je period obilježen tzv. dvovlašćem između njega i Salamona Bergera. Različite muzeološke i stručne koncepcije koje su zastupali i provodili bile su odraz novih ideja i naslijedenih koncepata u turbulentnim vremenima poslije Prvoga svjetskoga rata i uspostave nove države Kraljevine SHS. Uvjetno možemo govoriti o „znanstvenom“ i „komercijalnom“ pristupu koji su se međusobno suprotstavljali, preplitali i nadopunjavali. Prema podacima u muzejskoj dokumentaciji vidljivo je da S. Berger shvaća aktivnosti Muzeja kao nastavak svojih prijašnjih praksi vezanih uz trgovinu i obrt, dok je V. Tkalčić nastojao uvesti muzeološka i znanstvena načela u muzejski rad.

Ključne riječi: Salamon Berger, Vladimir Tkalčić, kućna industrija,
Etnografski muzej, upravljačka politika

UVOD

Period s konca 19. i početka 20. stoljeća poznat je u europskoj historiografiji kao vrijeme intenzivnih nacionalnih pokreta i političke uporabe predmeta ruralne kulture. U Hrvatskoj su od sredine 19. stoljeća ideje o nacionalnoj pripadnosti i svijest o vlastitoj kulturi potakle utemeljenje niza institucija nacionalnoga karaktera unutar kojih se iniciralo i poticalo volontersko sabiranje predmeta koji ilustriraju hrvatsku materijalnu i nematerijalnu kulturu (Peić-Čaldarović 2012). Odabrani predmeti korišteni u seoskim sredinama dobivaju tada u hrvatskoj javnosti status narodne umjetnosti ili hrvatske nacionalne umjetnosti te se kao takvi počinju sabirati u okviru Narodnoga muzeja utemeljenoga 1846. godine.

Unatoč brojnim inicijativama pojedinaca (F. Rački, I. Kršnjavi, B. Bogišić, J. Purić, S. Berger, V. Deželić, A. Jiroušek) Etnografski muzej u Zagrebu utemeljen je tek 1919. godine, po završetku Prvoga svjetskog rata, u okviru novostvorene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Tkalčić 1922, 1930; Kus Nikolajev 1927; Gjetvaj 1989; Eckhel 1999; Muraj 2001, 2006). Otvoren je u zgradi Trgovačko-obrtničkoga muzeja iz 1904. godine.¹ U seljenjem Etnografskoga muzeja u zgradu Trgovačko-obrtnoga muzeja kao da su neke ideje i dalje ostale prisutne pa ćemo se ukratko osvrnuti na prošlost institucija koje su do 1919. godine čuvale etnografsku građu jer je to bitno za razumijevanje prijedora koji su u prvome razdoblju djelovanja Etnografskoga muzeja obilježili njegov rad.

U članku povodom obilježavanja 140. godišnjice rada Hrvatske obrtničke komore povjesničarka Mira Kolar-Dimitrijević pokazuje kako se Trgovačko-obrtni muzej do Prvoga svjetskoga rata pretvorio u etnografski. Osim nepovoljnih političkih i društveno-gospodarskih okolnosti koje su po njezinom mišljenju dovele do toga, značajnim razlogom te pretvorbe smatrala je otkup Zbirke kućnog obrta Salamona Bergera 1905. godine, otkrivajući kako je iza tog naziva zapravo bila etnografska građa.

Na početku svoga muzejskoga rada kao voditeljica jedne od tekstilnih zbirki Etnografskoga muzeja u Zagrebu nisam mogla objasniti činjenicu zašto je Zbirka tekstila Salomona Bergera, u čijem su sastavu, između ostaloga, bile narodne nošnje, uporabni tekstil te fragmenti ukrasa sa spomenute građe, bila otkupljena za Trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu. Odluka da se ta Zbirka otkupi činila mi se u suprotnosti s mojim razumijevanjem nošnje u etnografskom kontekstu, ali i misijom Trgovačko-obrtnoga muzeja, kako ju navodi Mira Kolar Dimitrijević, a to je da taj Muzej bude informator privrednicima o mogućnostima i potrebama otvaranja novih tvornica, a obrtnicima o tehničkim inovacijama te da im pomogne u plasiranju robe (Kolar-Dimitrijević 1992: 72).

Isto vrijedi i za tekstilnu folklornu građu koja je reorganizacijom Narodnoga muzeja 1880. godine izlučena iz te ustanove te pripojena Obrtnoj školi kao zbirka uzoraka tekstila s namjerom da služi kao nastavno pomagalo učenicima te škole (Gjetvaj 1989; Bonifačić 2008; Brenko 2019). Od 1880. godine takva se građa skupljala u Muzeju za umjetnost i obrt.

NARODNA NOŠNJA KAO INDUSTRIJSKA ROBA

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće istraživanja vezana uz narodnu kulturu bila su usmjerena k materijalnoj kulturi, osobito nošnji i tekstilu (Stoklund 1994; Houze 2015). Značaj koji se pridavao takvim predmetima u etnološkom kontekstu toga vremena bio je povezan s važnošću koju je folklorni tekstil predstavljao na gospodarskome planu. O narodnoj nošnji u etnološkoj se literaturi često raspravljalo kao o simbolu koji predstavlja naciju, dok su se njezin značaj i uloga u širem društvenom i gospodarskom kontekstu često zanemarivali (Geering 2021: 1-20). Premda se seoska materijalna kultura najčešće smatra izrazom tradicije, valja istaknuti da mnogi suvremeni autori predstavljaju narodnu nošnju kao robu industrijskoga doba, povezujući njezina simbolička značenja s ulogom kapitalizma, industrijalizacije i nacionalizma (Houze 2015; Geering 2021; Kale 2021). Istraživanja načina izrade, sabiranja te izlaganja ruralne materijalne kulture u spomenutom periodu otkrivaju društvene i ekonomske procese koji su se odvijali

1 Više o toj temi vidi tekst K. Bušić u ovim *Etnografskim istraživanjima*.

tijekom modernizacije društva. Ti su procesi promicali proizvodnju, tehnološke inovacije te industrijsko obrazovanje žena, što je u konačnici oblikovalo i modernu povijest tekstila koja obuhvaća i narodne nošnje. Naime, tadašnja je definicija industrije podrazumijevala proizvodnju u tvornicama, obrte, ali i izradu predmeta u kući, tzv. kućnu i domaću industriju (Dokumentacija EMZ-a, Kućni obrti 1889. –1950.). Zato se ručno izrađeni tekstil smatrao industrijskom robom u širem smislu riječi pa su tako i narodne nošnje pripadale istoj skupini industrijskih proizvoda kao i strojno izrađeni predmeti. U tom je kontekstu austrijska država 1911. izdala dekret kojim se očuvanje narodnih nošnji osigurava financiranjem javnih tečajeva za podučavanje seoskoga stanovništva tradicionalnim tehnikama izrade, a ne očuvanjem autentičnih povijesnih predmeta (Geering 2021: 16).

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća neprestano su se u javnosti vodile rasprave o tome kako spojiti proizvodne metode koje iščezavaju s novim tehnologijama koje nastaju. Iznenađni i nevideni interes za tradicijsku odjeću može se zato dovesti u vezu s pripadnošću modernom društvu. Predmeti proizvedeni u seoskim domaćinstvima počinju se na prijelazu 19. u 20. stoljeće sve više smještati u regionalne i nacionalne okvire, što se smatra ključnim za proces njihove komodifikacije. Klasifikacija, tipologizacija i standardizacija predmeta i ukrasa bile su preduvjet za njihov plasman na tržištu (Stoklund 1994; Houze 2015; Geering 2021).

Narodna je nošnja bila sastavni dio gospodarskih izložbi, počevši od 1867. godine u Parizu, gdje su kao izložbena novost uvedeni „nacionalni paviljoni“ (Stoklund 1994: 39). Proces transformacije seljačke materijalne kulture u robu odvijao se posredstvom tiskanih publikacija, albuma s uzorcima ukrasa, ilustracija, razglednica te izložbi. Upravo su novi načini prezentacije doprinijeli njihovoj privlačnosti. Fascinacija tim predmetima, pogotovo njihovom ornamentikom i podrijetlom, pobuđivala je veliko zanimanje javnosti, osobito građanskoga sloja, koji u to doba postaje novom elitom. Premještanjem predmeta iz konteksta seoskih sredina u izložbene prostore u urbanim središtima oni dobivaju i druge funkcije, a jedna je od njih bila i promicanje nacionalnog gospodarstva. U svom osvrtu na Sekciju primijenjene umjetnosti na Svjetskoj izložbi u Beču 1873. godine Jacob von Falke (1825. – 1897.), koji je kasnije imenovan glavnim kustosom u Carskom i kraljevskom muzeju za umjetnost i industriju u Beču, ustvrdio je da su izložci kućne industrije osobita vrsta rada, koja nije samo od etnografskoga interesa, jer je proizvodnja takvih predmeta zaustavila egzodus stanovništva iz ruralnih područja (von Falke 1875: 138-139; Geering 2021: 4). Naglasak nije na predmetima, već se u prvome planu nalaze proizvođači, promicatelji i potrošači. Miroslav Hroch, češki politolog i povjesničar, ističe ulogu obrtnika i trgovaca u mobilizaciji nacionalnih osjećaja tijekom modernizacijskih procesa u istočnoj i srednjoj Europi (Stokes 1986: 595; Geering 2021: 13). On pokazuje kako su u to doba obrtnici i trgovci svoj rad počeli razumijevati unutar nacionalnih okvira. Promotori su pak, povezujući predmete narodne kulture s mjestom podrijetla, udarili na njih biljeg posebnosti ili, kako bismo danas rekli, brend. Na taj su se način tzv. nacionalni tipovi narodnih nošnji mogli integrirati u globalno tržište (Umbach 2005: 114).

SALAMON BERGER I NJEGOVA KUĆNA INDUSTRIJA

U zadnjim desetljećima 19. stoljeća započinje u Hrvatskoj djelatnost Salamona Bergera (1858. – 1934.), kolekcionara, veletrgovca i industrijalca, a kasnije i ravnatelja Etnografskoga muzeja u Zagrebu. Njegove su se aktivnosti prije dolaska u Muzej u potpunosti uklapale u spomenuti trend. On je s jedne strane radio na stvaranju zbirke etnografskih predmeta i umjetničkoga obrta, a s druge na poticanju kućne industrije uglavnom vezane uz tkanje i drvodjelstvo. U vrijeme najboljega poslovanja Berger je zapošljavao 1.600 žena (Franić 1935). Predmeti njegove kućne industrije isticali su se visokom razinom estetske i tehničke kvalitete pa su se uspješno plasirali na stranom tržištu putem 96 izložbi u Europi, Americi i Australiji (Franić 1935; Gjetvaj 1989; Bušić 2009). Svi su nosili oznaku *Hrvatske seljačke kućne industrije (Croatian peasant house-works)* kao vrstu brenda.

S popularizacijom predmeta seljačkoga obrta i kućne industrije putem izložbi i drugih vizualnih medija granice između industrijske djelatnosti, kućne industrije i narodne umjetnosti s etničkim i nacionalnim konotacijama bivaju sve fluidnije (Rampley 2013). Nakon studije Aloisa Riegla iz 1894. godine o narodnoj umjetnosti, kućnoj radinosti i kućnoj industriji (*Volkskunst, Hausfleiß und Hausindustrie*) svečana se seoska odjeća počinje smatrati predmetom narodne umjetnosti i kao takva sabirati u muzejima primijenjene umjetnosti, čija se misija uglavnom temeljila na ideji da se na osnovi tradicije stvara nešto novo.

Građa koju danas smatramo etnografskom koncem 19. i početkom 20. stoljeća najčešće se tretirala u ekonomskim okvirima. Stoga vjerojatno i nije uspjela ideja da se u Zagrebu osnuje etnografski muzej prije 1919. godine, jer su zbirke seoske materijalne kulture već postojale u Obrtnoj školi, a kasnije u Muzeju za umjetnost i obrt, Trgovačko-obrtnome muzeju te Školskom muzeju, dakle na mjestima gdje se promicala proizvodnja takvih predmeta i edukacija kadrova potrebnih za njihovu izradu.

Dr. Milan Rojc kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu zadužio je Jelicu Belović-Bernadzikowsku, spisateljicu i strukovnu učiteljicu, da katalogizira i na taj način objedini različitu etnografsku građu smještenu po spomenutim institucijama (Peić-Čaldarović 2012: 105). Između 1906. i 1910. godine objavljena su dva dijela *Kataloga hrvatske narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu* i *Kataloga tekstilne zbirke zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja u Zagrebu*. Iz uvodnih tekstova prožetih domoljubnim osjećajima postaje vidljivo da ona sabrane predmete, premda spominje i njihov znanstveni značaj, ipak prvenstveno razumijeva u gospodarskome kontekstu: „... jer se samo na osnovu većega razumijevanja rada poštivanje ove naše važne grane narodne imovine koja može biti narodu našem novo i unosno vrelo izdašne privrede u vidu obrtnom i industrijskom” (Belović-Bernadzikowska 1906).

Takva percepcija etnografskih predmeta imala je dalekosežne posljedice za Etnografski muzej, reflektirajući se u različitim shvaćanjima uloge muzeja i muzejskih predmeta, koju je s jedne strane zastupao S. Berger, a s druge V. Tkalčić. U Dokumentaciji EMZ-a pohranjen je Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu iz 1936. godine s izjavama Vladimira Tkalčića i Božidara Širole u vezi optužbi koje je iznio Ivo Franić koji je 1935. godine postavljen za ravnatelja Etnografskoga muzeja. On ih je optužio za manjkove i viškove predmeta utvrđene poslije revizije građe 1935. godine, kao i za nepropisno vođenje računovodstva. Također je zapisao:

„Ovaj muzej potpisani je kod svog dolaska zatekao u nesređenom stanju. Zbirke nisu bile raspoređene ni stručno ni pregledno, a upotrebljen je bio sistem dućanskih izloga, a ne muzejski i naučni. Umjesto muzeja za etnografiju prije bi se moglo kazati da je bio muzej za pučku umjetnost u tekstilu s nekoliko magacina za drvenariju i keramiku. Inventarizacija nabavljenih predmeta imade zaostataka godinama unatrag. Čitave zbirke još od 1919. nisu do danas uopšte inventarisane“ (Dokumentacija EMZ, Pov. spisi br. 10/1935.).

V. Tkalčić i B. Širola odgovorili su izjavama u kojima kažu kako se ne osjećaju krivima za stanje zatečeno u Muzeju prilikom primopredaje dužnosti te potom opisuju kako se upravljalo Muzejom od utemeljenja do Bergerove smrti 1934. godine (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.). Taj je dokument posluzio kao glavni izvor za analizu sukoba koji se u tom periodu odvijao u Muzeju.

UTEMELJENJE ETNOGRAFSKOGA MUZEJA U ZAGREBU

Osnivanju Etnografskoga odjela Hrvatskoga narodnog muzeja prethodio je 1918. godine otkup Zemaljske zbirke Salamona Bergera, nakon povoljne ocjene dr. Josipa Brunšmida i dr. Viktora Hoffilera iz Arheološkog odjela Narodnoga muzeja. Zbog nedostatka prostora tu Zbirku nije mogao preuzeti Narodni muzej. Vladimir Tkalčić, koji je tada radio u Arheološkom odjelu Narodnoga muzeja, postao je njezin čuvar, odnosno kustos, a S. Berger njezin upravitelj. Oni su smatrali da je najbolja opcija za smještaj te Zbirke Trgovačko-obrtni muzej, jer je njegova aktivnost u tome vremenu gotovo zamrla. Zato su predložili da se iz Trgovačko-obrtnoga muzeja uklone „suvišne“ postavke obrtnih i industrijskih proizvoda te predmeti vrate tvrtkama ili sprema na tavan zgrade kako bi se otvorilo mjesto za mnogo vrjedniju etnografsku zbirku Salamona Bergera (Peić-Čaldarović 2012: 106). Mira Kolar-Dimitrijević u već spomenutom tekstu negativno piše o ulozi Vladimira Tkalčića oko preseljenja Bergerove zbirke u Trgovačko-obrtni muzej, smatrajući da su njegovo profesionalno znanje i autoritet kompetentnoga muzejskoga stručnjaka bili instrumentalizirani s ciljem ukidanja institucije čije je djelovanje vodilo unaprjeđenju i razvoju domaćega (nacionalnoga) gospodarstva, što je imalo dalekosežne posljedice po hrvatsku privredu. Obezvrjeđivanje i minoriziranje uloge Muzeja za trgovinu i obrt po njezinu mišljenju osobito dolazi do izražaja u Tkalčićevu obrazloženju tog čina, gdje između ostaloga stoji da će se obrtničke izložbe moći i dalje priređivati u odjelu Narodnoga muzeja i to onome za umjetnost i umjetnički obrt (Kolar-Dimitrijević 1992: 71).

Etnografski muzej u Zagrebu osnovan je 22. listopada 1919. odlukom bana Ivana Palačeka. Iako je time ugašen Trgovačko-obrtni muzej, novi je Muzej imao značajnu društvenu ulogu jer njegovim osnutkom: „... realizirano je ujedinjenje specifičnoga dijela vrijedne kulturne baštine – pretežno nacionalnog, ali isto tako univerzalnog, multikulturnog i transnacionalnog značaja – u novoj i konceptijskoj mnogo široj instituciji“ (Peić-Čaldarović 2012: 106-107).

Naime, Zemaljskoj zbirci Salamona Bergera pripojena je 1919. godine Etnografska zbirka historijsko-arheološkog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu, Etnografska zbirka Trgovačko-obrtnih komora u Zagrebu, Etnografska zbirka Muzeja za umjetnost i obrt i Kraljevske obrtne škole u Zagrebu te Etnografska zbirka Pedagoško-književnog zbora u Zagrebu. Tako je nastao “Etnografski odjel Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu” ili kraće Etnografski muzej. Ravnateljem muzeja imenovan je Salomon Berger, a Vladimir Tkalčić kustosom (Gjetvaj 1989: 15).

Zbirke koje su formiranjem Muzeja postale dijelom njegova fundusa znatno će utjecati na koncepciju rada u njemu. Većina predmeta koji su tada ušli u zbirke u javnosti su se doživljavali kao narodna, nacionalna, pučka ili seljačka umjetnost ili obrt. Dio građe bio je proizvod kućnoga obrta ili industrije, no u to se vrijeme još nije povlačila oštra granica između predmeta kućnoga obrta i onih koje seljaci izrađuju za vlastite potrebe (Bonifačić 2008; Brenko 2019).

POSLANJE ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

V. Tkalčić nastojao je od samoga početka uvesti muzeološka i znanstvena načela u muzejski rad. Njegovo je razumijevanje uloge Muzeja vidljivo iz njegove definicije muzejskoga poslanja:

”... da prikaže sav život i kulturu našega naroda, u prvom redu seljaka i to ponajprije iz hrvatskih krajeva, zatim da dade sliku života i kulture, naročito seljačke, svih drugih kulturnih naroda napose slavenskih, te život i kulturu polukulturnih i primitivnih naroda, da tako posluži naučnom proučavanju osobina našega naroda te čovjeka uopće a uza to da unaprijedi školsku obuku i širenje prosvjete uopće, te da bude izvor pobuda za umjetnost i obrt, a kao uzorna institucija da reprezentira dio naše čitave narodne kulture“ (Tkalčić 1930: 139).

Dio poslanja koji govori o ulozi Muzeja kao pobude za umjetnost i obrt možemo povezati s vrlo istaknutom aktivnošću Muzeja na tom planu u mandatu S. Bergera i V. Tkalčića. Naime, premda je Trgovačko-obrtnički muzej prestao postojati, novoosnovani je Etnografski muzej jednim dijelom nastavio realizirati bitne zadatke ugasloga muzeja, jer se u sljedećim godinama vrlo intenzivno bavio unaprjeđenjem i obnovom seljačkoga kućnog obrta i domaće industrije. Tu je aktivnost osobito poticao S. Berger kao nastavak svojih prijašnjih praksi. Bergerovo razumijevanje muzeja, kao što je u nekrologu poslije njegove smrti 1934. godine napisao anonimni autor:

„ ... nije bilo kabinetsko, universitetsko, etnološko ili da kažemo museološko. Pokojnik je bio čovjek tržišnog života... I u muzeju ga nije ostavio njegov praktični merkantilni duh kojim je ponovo htio okoristiti seljaštvu. Njegove veze s ministarstvima, sa svjetskim izložbama dekorativne umjetnosti, sa brojnim tvrtkama kao bivšim poslovnim drugovima samo su na to smjeralale... Muzej je po njegovu mišljenju trebao biti centralom jednog novog (uglavnom tekstilnog) pokreta kao nastavak onoga što ga je sprovodio kao aktivni trgovac“ (Malin 1934: 173-174).

Osim konceptijskih razlika postojao je i problem pravne naravi. Naime, nakon stupanja na snagu Zakona o činovnicima 1923. godine, S. Berger zbog pomanjkanja kvalifikacija nije mogao biti uvršten ni u jednu činovničku kategoriju, nego je postao kontraktualni direktor Muzeja. Međutim, ponašao se i dalje kao faktički ravnatelj EMZ-a sve do svoje smrti 11. siječnja 1934. Prof. Tkalčić postavljen je ukazom Ministarstva prosvjete br. 806 od 26. 1. 1925. za upravnika Etnografskoga muzeja. Kako Ministarstvo tom prilikom nije razriješilo S. Bergera dužnosti ravnatelja, niti je odredilo odnos novoga upravnika V. Tkalčića prema dotadašnjem direktoru S. Bergeru s obzirom na njihove kompetencije, V. Tkalčić je, prema vlastitim riječima, bio upravnikom samo titularno, na papiru, jer je i dalje ostao u istom svojstvu kustosa kao i dotada, a sva je kompetencija ostala u rukama S. Bergera, koji je rukovodio svim poslovima Muzeja. Tek od travnja 1928. godine V. Tkalčić postaje nešto samostalniji i taj je položaj ostao do njegova postavljanja za upravnika Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu 13. srpnja 1933. godine (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

ORGANIZACIJA RADA U MUZEJU

U prvome razdoblju djelovanja Etnografskoga muzeja organizator gotovo svih akcija bio je Vladimir Tkalčić, koji je dao i osnovnu koncepciju rada. Formirani su biblioteka, dokumentacija i arhiva te je pokrenuta značajna izdavačka djelatnost. Za istraživačke svrhe koristila su se sva suvremena tehnička pomagala, od fotoaparata i filmske kamere do fonografa. U tom prvom periodu u Muzeju od stručnoga osoblja, uz Vladimira Tkalčića, rade dr. Milovan Gavazzi², dr. Božidar Širola³ i dr. Mirko Kus Nikolajev⁴. Akademski slikarica Zdenka Sertić uz izložbene predmete izrađivala je crteže, dok je crteže krojeva tekstilnih predmeta izrađivala tekstilna stručnjakinja Tereza Paulić (Gjetvaj 1989). Vidimo da u Muzeju rade stručne osobe s visokom akademskom titulom, a biblioteka, dokumentacija i arhiva predstavljaju temelj za stručni i znanstveni rad u Muzeju. Iz toga razdoblja u muzejskoj su Dokumentaciji pohranjeni podatci s terena V. Tkalčića i T. Paulić iz cijele Hrvatske. Od velike je vrijednosti i fotodokumentacija snimljena na pločama.

V. Tkalčić često je kao opreku znanstvenim kriterijima, na čijim bi se principima trebala oblikovati politika sabiranja novoosnovanoga Muzeja, isticao estetski kriterij na kojem se temeljila sakupljačka praksa privatnih kolekcionara, čije su zbirke postale dijelom inicijalnoga fundusa Muzeja. Berger je često naglašavao kako je do najvrjednijih predmeta svoje Zbirke došao sasvim slučajno, izvlačeći predmete iz otpada, a predmete je za Zbirku sabirao „zbog očaranosti njihovom ljepotom“ (Berger 1914). Budući da se novi fundus velikim dijelom sastojao od Bergerovih zbirki, naglašavanje opozicije znanstveno – estetsko ujedno je bio način da se Muzej novom politikom distancira od prethodnih Bergerovih praksi i naglasi svoje usmjerenje prema „znanstvenom“. Ono se u politici sabiranja željelo ostvariti putem sustavnoga terenskoga istraživanja svih regija i ciljanih akvizicijskih kampanja. Koliki se značaj pridavao nabavi novih predmeta govori činjenica da su se rezultati akvizicijskih kampanja redovito javno objavljivali u tadašnjem muzejskom glasilu *Narodna starina*. U osvrtu na rad Muzeja u prve dvije godine V. Tkalčić kao najveći nedostatak ističe činjenicu da se nova Zbirka sastoji od pet zasebno nastalih zbirki čiji sakupljači nisu imali isti cilj. Osim toga problem vidi u starim inventarima zbirki, koji uglavnom nedostaju ili su manjkavi. Ono što se od etnografskoga muzeja traži jest: „jasan prikaz cjelokupnog pučkog života našeg naroda“, zato, smatra Tkalčić, nije moglo „biti sistema ili barem ne onoga sistema za znanstveno upravljani etnografski muzej“ (Tkalčić 1922: 74).

Terenski je rad trebao omogućiti: a) nabavu predmeta za Zbirku iz onih krajeva i područja koji su bili najslabije ili nikako zastupljeni, b) prikupljanje građe koja je nedostajala za ilustraciju

-
- 2 Gavazzi, Milovan (1895. – 1992.), hrvatski etnolog. Studirao filozofiju i slavistiku u Zagrebu i Pragu; doktorirao 1919. Kustos u Etnografskome muzeju u Zagrebu 1922.–27., a 1939.–41. i njegov ravnatelj. Od 1927. do umirovljenja 1965. profesor na Odsjeku za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Postavio je temelje etnološkomu znanstvenom radu u Hrvatskoj te odgojio mnoge naraštaje hrvatskih etnologa (Mokos 2009).
 - 3 Širola, Božidar (1889. – 1956.), hrvatski skladatelj i muzikolog. Na Sveučilištu u Zagrebu diplomirao je fiziku i matematiku (1913.), a muzikologiju je studirao na Sveučilištu u Beču, gdje je doktorirao 1921. Djelovao je u Zagrebu kao srednjoškolski nastavnik, kustos i ravnatelj Etnografskoga muzeja te kao administrativni ravnatelj Muzičke akademije (Mokos 2009).
 - 4 Kus Nikolajev, Mirko (1896. – 1961.), hrvatski etnolog i sociolog. Studirao prirodoslovne znanosti i filozofiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, gdje je 1924. doktorirao. Na Sveučilištu u Berlinu slušao je predavanja iz etnologije, sociologije i ekonomije. Bio kustos Etnografskoga muzeja u Zagrebu (1925.–33.). Autor prvoga muzejskoga vodiča *Šetnja po Etnografskom muzeju u Zagrebu*, 1927. godine (Mokos 2009).

cjelokupnoga života našeg naroda, c) upoznavanje građe na terenu radi determiniranja već postojećih predmeta u Zbirci, d) znanstveno istraživanje pojedinoga kraja, e) povezivanje s osobama koje bi mogle biti muzejski nabavljači ili povjerenici⁵ (Tkalčić 1922: 193). Sva se prikupljena građa inventarizirala po tada suvremenim metodama.

Kataloške kartice ispisivale su se ručno za svaki predmet, a sadržavale su podatke o inventarnom broju, broju komada, nazivu predmeta i lokalitetu s kojega predmet potječe, načinu kao i datumu nabave, smještaju i nabavnoj cijeni. Najveći je dio zauzimao opis predmeta s podacima o materijalu, tehnikama izrade i ornamentu te dimenzijama. Na poledini kartice čest je crtež predmeta ili ukrasnoga motiva. Veliku vrijednost imaju i zapisi dijalektalnih naziva pojedinih dijelova predmeta. Obrada građe predstavljala je aktivnost kojoj su V. Tkalčić i S. Berger različito pristupali. V. Tkalčić smatrao je da predmete treba sabirati na terenu i pritom bilježiti podatke potrebne za njihovu inventarizaciju:

„Mora se imati na umu da inventiranje muzejskih objekata nije isto što i inventura trgovačkog, tvorničkog ili kakvog magazina, već je to specijalan stručni, upravo naučni posao, koji se mora vršiti po mogućstvu što tačnije i iscrpnije, kako u svrhu identifikovanja dotičnog objekta, tako i u svrhe čisto naučne” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936).

S. Berger nije uviđao važnost tog stručno-znanstvenog rada. Nabrajajući nepovoljne okolnosti u kojima se odvijao muzejski rad, V. Tkalčić između ostaloga navodi:

„ ... da je direktor muzeja S. Berger bio u naučnom smislu analfabeta i da je radi toga svako strukovno lice muzejskoga osoblja (pored V. Tkalčića, naročito dr. Milovan Gavazzi, dr. Božidar Širola i dr. Mirko Kus Nikolajev) imali s njime trajne ako i prikrivene borbe, da od muzejske zbirke ne učini trgovačke izloge ili čak vašar te da ne čini zbrku kod ispravnoga inventiranja trajno forsirajući da se nabavljeni predmeti imadu izlagati još prije nego se dospjelo udariti na njih inventarni broj i učiniti valjani opis” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936).

S. Berger je predmete najčešće nabavljao preko dobavljača s kojima je surađivao prije dolaska u Muzej. Status mnogih predmeta koji su tako došli u Muzej bio je neizvjestan. O Bergerovom odnosu prema Muzeju i muzejskim predmetima Tkalčić kaže kako je Berger:

„ ... samovoljno raspolagao s predmetima Zbirke, zamjenjivao ih, posuđivao, pa čak i darivao, odnosio kući i držao ih u svom stanu kako se to nedavno komisijski utvrdilo nakon njegove smrti prigodom preuzimanja njegove ostavštine“ (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

Osim toga, u Muzej su stalno pristizali predmeti koje je S. Berger pribavljao:

„ ... svojim neprestanim trgovanjem, dok su razni drugi predmeti ostajali u muzeju od pojedinačnih izložbi u kojima je muzej sudjelovao bilo kod nas bilo u inostranstvu, ili su muzeju davani u pohranu, ili darovani od pojedinih župnih ureda ili su bili mnogo puta opetovani duplikati postojećih muzejskih predmeta” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

5 Povjerenik je mogao biti svatko tko na bilo koji način može doprinijeti napretku Muzeja. Također je izdano i uputstvo o radu povjerenika (*Narodna starina* 1922: 347-352).

Ono što je V. Tkalčić smatrao najvećim problemom u Bergerovom načinu upravljanja bilo je upravo to trgovanje u Muzeju. Ono je za S. Bergera predstavljalo nastavak njegovih aktivnosti kojima se bavio prije dolaska u Muzej. Tu je djelatnost obavljao kao svoj privatni posao unutar poslovanja Muzeja ne pridržavajući se postojećih zakona:

„Već odmah od početka djelovanja Etnografskog muzeja počeo je trgovati u samom muzeju sa etnografskim i drugim predmetima, prodavajući ih naročito raznim inostranim i domaćim posjetiteljima ili ih zamjenjujući za druge tako, da je Etnografski muzej za kratko postao u Zagrebu, a i izvan njega poznat kao neka vrsta trgovine narodnih nošnji i drugih rukotvorina. Stalno su se na muzej obraćali lično ili telefonski razni interesenti s upitom: ‘pošto se kod vas može kupiti ta i ta nošnja, to i to vezivo itd.’ Dakle svakako za jedan naučni institut veoma neprijatna i upravo nedostojna pojava a uz to i prema zakonskim odredbama nedopustiva, na što je S. Bergera V. Tkalčić stalno upozoravao. No od tog svog poslovanja S. Berger nije odustao sve do svoje smrti” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

Iz Bergerove privatne korespondencije vidi se da je on „sblžavanje producenata s konzumentom“ smatrao jednom od funkcija Muzeja. Taj je koncept bio ključan za trgovačko-obrtne muzeje. U Dokumentaciji EMZ-a čuvaju se pisma u kojima se različite osobe obraćaju S. Bergeru za pomoć oko nabave predmeta kakve su vidjeli na izložbi, jer su od muzejskoga podvornika saznali da se duplikat može dobiti iz Pripomoćnoga fonda. Tkalčić pobliže objašnjava kako je nastao taj fond:

„Od prihoda svoga raznovrsnog trgovanja i od kamata uloženoga službenog novca osnovao je S. Berger tako zvani ‘Pripomoćni fond S. Bergera’, iz kojega je nabavljao – prema njegovim izričitim izjavama – samo razne predmete za muzejske zbirke i muzejski uređaj” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

S podacima kojima danas raspolazemo u Muzeju vidimo da su u tom fondu bili predmeti koji su služili za razmjenu s drugim muzejima, bili poklanjani uglednim osobama ili prodavani zainteresiranim pojedincima i ustanovama. Na pričvršćenim etiketama upisana je njihova nabavna i prodajna vrijednost. V. Tkalčić nadalje piše o trgovanju u Muzeju:

„U vezi s ovim trgovanjem bilo je i njegovo tvrdokorno stajalište i praksa, da se svi krediti i pomoći, što ih je muzej dobivao od vlasti, imaju stavljati u banku na priplod, isprva na tekući račun, a kasnije na uložne knjižice, premda je sve to u protimbi sa zakonskim propisima. Unatoč savjeta i čestih opomena sa strane V. Tkalčića, da to ne čini, jer je nedopušteno, on je ustrajao kod svoga i nalagao da se ima s tim novcem tako postupati. Ta je praksa prekinuta tek 1926.” (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

Etnografski muzej u svojoj je prvotnoj politici imao sličnosti s koncepcijom Trgovačko-obrtnoga muzeja i Muzeja za umjetnost i obrt. No tu politiku nije podržavao samo S. Berger. U tome periodu djelovanja Muzeja, uz sabiranje predmeta seljačke materijalne kulture, indikativan je primjer planskoga sakupljanja uzoraka od različitih industrijskih poduzeća i domaćih tvornica. U skladu s takvom politikom Muzeja, V. Tkalčić je 28. listopada 1919. godine uputio cirkularno pismo na adrese Fiedlorove tvornica lana iz Osijeka, Tvornice predenja i tkanja pamuka u Dugoj

Resi, Tvornice svijeća Rudolfa Lukinića iz Karlovca, Zagrebačke tvornice papira kao i mnogih drugih. U pismu im odaje priznanja za dotadašnji rad te im se obraća s molbom:

„ ... da Etnografskom odjelu ustupe svoje proizvode, kao reprezentativne primjerke domaće industrijske (odnosno obrtne) proizvodnje, kako su to i prije činile za Trgovačko-obrtni muzej – što nedvojbeno svjedoči o nastojanju novoformiranoga Etnografskog odijela da (jednim dijelom) nastavi razvijati aktivnosti bivšeg Komornog muzeja“ (Peić-Čaldarović 2011: 145-146).

Osim prikupljanja materijalne kulture, u Muzeju se od samih početaka pozornost posvećivala i nematerijalnomu aspektu kulture i to preko dva odsjeka koji i za današnje prilike djeluju suvremeno: Odsjek za pučku muziku i Odsjek za primjenu seljačkoga umijeća u svrhe umjetničke i obrtne, koji je bio poveznica između postojećih muzejskih zbirki i različitih profesionalnih kategorija publike, pri čemu je jedna od uloga Muzeja bila poticanje, razvijanje i promoviranje kućnoga rukotvorstva kao i skrb o njegovoj kvaliteti. Prema Tkalčićevim riječima namjena tog odsjeka bila je: „ ... da daje prilike svima da se posluže materijalom muzejske zbirke, te ih u tom podupire i savjetom i činom“ (Tkalčić 1926: 40).

Način kako je Tkalčić opisao Zbirku EMZ-a govori o značaju koji se pridavao suradnji s obrtnicima i umjetnicima, ali i općenito tadašnjem razumijevanju etnografske građe. Tkalčić ističe kako su u Zbirci: „zastupane gotovo sve dosada poznate tkalačke i vezilačke tehnike te tipovi glavnih jugoslavenskih nošnji“ te: „kako naš interes i zanos pobuđuje estetska kompozicija ornamentalnih joj likova i sklad boja“ (Tkalčić 1924: 3).

Izdavačka djelatnost također se dijelom razvijala u tom smjeru pa je 1924. godine počela izlaziti edicija *Zbirka jugoslavenskih ornamenata* za koju je Tkalčić najavio da će biti prvo „kritičko izdanje našega narodnog blaga dosad poznatoga ponajviše po stvarno i tehnički slabom izdanju Srečka Laya 'Die Sudslavischen Ornamente'“ (Tkalčić 1926: 39).

IZLOŽBENA DJELATNOST

Izlagačka djelatnost u početku se također bazirala na suradnji Muzeja s umjetnicima i obrtnicima, o čemu svjedoče gostovanja akademskoga slikara Srečka Sabljaka u Muzeju 1922., 1924. i 1931. godine. Radilo se o izložbama umjetno-obrtnih drvorezbarskih radova izrađenih po uzoru na muzejsku građu koju je Srečko Sabljak izradio zajedno sa svojim učenicima. Izložba je otvorena 1922. godine, samo tri dana nakon zatvaranja njegove izložbe u Odjelu za umjetnost i umjetnički obrt, što svjedoči o sličnosti muzejskih poslanja dvaju odjela Narodnoga muzeja. Drvorezbarski predmeti koje je Srečko Sabljak izradio s kažnjenicima u Lepoglavi ustupljeni su uz dozvolu Kaznenog zavoda u Lepoglavi 1926. godine Etnografskome muzeju radi: „ ...izlaganja i propagiranja našeg narodnog obrta i umjetnosti“ (Peić-Čaldarović 2012: 159).

Uspješnu suradnju dvaju odjela Hrvatskoga narodnog muzeja predstavljaju i njihovi zajednički nastupi na svjetskim izložbama poput onih dekorativne i moderne industrijske umjetnosti u Parizu 1925. i 1927. godine. Na izložbi 1925. godine, kako stoji u njezinome katalogu, nova se država predstavila predmetima s područja cijele Kraljevine SHS, s jedne strane modernom umjetnošću, a s druge narodnom umjetnošću te proizvodima kućne industrije namijenjenima prodaji, što je otprilike bio obrazac izlaganja i za druge izložbe toga tipa. U suradnji s Ministarstvom trgovine i industrije Muzej je aktivno sudjelovao u organiziranju izložbi i promoviranju

predmeta kućne industrije na međunarodnim izložbama i sajmovima kao i na Zagrebačkom zboru. U popisu povremenih izložbi u razdoblju od 1925. do 1932., bilo u Hrvatskoj, bilo na gostovanjima u svijetu (Srećko Sabljak 1922.; 1924.; 1931; Pariz, 1925., 1927.; Barcelona, 1929.; Haag, 1929.; Calgary, 1930.; Kopenhagen, 1930.; Beograd, 1930.; Saarbrücken, 1931./1932.), izlagani su muzejski predmeti definirani kao narodna umjetnost ili narodno rukotvorstvo ili primijenjena narodna umjetnost i primijenjeno narodno rukotvorstvo (Gjetvaj 1989: 94; Bušić 2009; Brenko 2019). Ono što je karakteristično za taj tip izložbi jest jednako tretiranje muzejskih predmeta i predmeta čiji je status „roba“. Prijelaz iz kategorije „robe“ u kategoriju „rukotvorina“ ili „umjetnosti“ neprestano se odvijao. Takvu je izložbenu aktivnost osobito poticao S. Berger, a u skladu s njome je i postupao s muzejskim predmetima. Tkalčić se žalio nadležnim institucijama da malobrojno muzejsko osoblje zbog angažmana na izložbama i Zagrebačkome zboru nije imalo vremena za druge stručne muzejske poslove (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

Kao otklon od gospodarskih izložbi na kojima je Muzej sudjelovao u suradnji s Ministarstvom trgovine i industrije, gdje se građa razvrstavala i izlagala po kriteriju vrste materijala ili regionalnom i nacionalnom ključu, valja istaknuti *Kulturno-historijsku izložbu grada Zagreba* priredenu prigodom 1000. godišnjice Hrvatskog kraljevstva koja se održala 1925. godine. Na ovoj su izložbi sudjelovali svi odjeli Narodnoga muzeja, a Etnografski muzej predstavio se sa seljačkom sobom koja je bila postavljena u prostoru Umjetničkoga paviljona u Zagrebu. Ta se izložba temeljila na rezultatima stručnoga i znanstvenoga rada muzejskih zaposlenika. Izložba je zanimljiva po tome što su likovi u narodnim nošnjama bili izloženi na temelju Tkalčićeve tipologizacije seljačkih narodnih nošnji u području Zagrebačke gore, a tekst u katalogu izložbe potpisao je Milovan Gavazzi koji objašnjava da se izložbom pokušalo prikazati što je u seoskim sredinama od davnina naslijeđeno, a što je uneseno iz viših slojeva ili od stanovništva susjednih regija. Osobito je istaknut utjecaj vlasti, državnih institucija te trgovaca i seoskih obrtnika na oblikovanje nošnji zagrebačke okolice. Osim toga, gotovo je cjelokupna izložena odjeća bila suvremena, a u legendama je bio istaknut rad pojedinih obrtnika (Gavazzi 1925: 28-37).

STALNI POSTAV

Muzej je otvoren za javnost 19. lipnja 1922. U vodiču kroz prvu stalnu izložbu pod naslovom *Šetnje kroz Etnografski muzej u Zagrebu* piše da je zadaća etnografskog muzeja: „... da sabere sve kulturne elemente u njihovim najrazličitijim formama i na njihovom temelju izgradi razvojno-historijsko nizanje ljudske kulture“ (Kus Nikolajev 1927: 8-9). Ti su stavovi u skladu s evolucionističkim pristupom karakterističnim i za druge antropološke i etnografske muzeje tog vremena. No iz opisa samog postava teško je iščitati takvu poruku. Kriteriji prikupljanja i postojeći materijal više su izložbu usmjeravali prema materijalnoj klasifikaciji predmeta, a ne evolucijskom prikazu (Brenko 2019). Vjerojatno je razlog bio i taj što Muzej nije posjedovao odgovarajuće čuvaonice kao i inzistiranje Bergera da se što više predmeta izloži u postavu. „Kod razvrstavanja i smještavanja svih zbiraka upotrebljen je geografski princip, dok se na sastav pojedinih vrsta objekata u zasebne nizove (tzv. ethnologische Reihen) a u svrhu etnološke komparacije tek sporadično mogao uzeti obzir“ (Tkalčić 1930: 142). Predmetima „seljačke umjetnosti“, koji su ujedno smatrani najreprezentativnijim dijelom postava, bio je osiguran najbolji dio izložbenoga prostora: „Glavni dio zbirke (tekstil: naročito nošnje, nakit, oružje, pisanice,

ukrasna drvenarija, interieuri) smješten je već od početka u prvom spratu, u koji se ide širokim svijetlim stubištem“ (Tkalčić 1930: 135). Manje reprezentativni predmeti bili su izloženi u prizemlju (Tehnološka i Zbirka izvaneuropskih kultura).

Teme su u stalnome postavu bile raznovrsne i zastupljene s velikim brojem predmeta: obuhvaćeni su razni aspekti tradicijske kulture na cijelom području Kraljevine SHS kao i na susjednim područjima, uključujući i predmete izvaneuropskih kultura. Prikazane su gotovo sve grane tradicijskoga gospodarstva kao i različiti obrti. Dio materijala grupiran je po namjeni, tehnici izrade i ukrašavanja ili složen po regionalnom i lokalnom principu. Prema fotografijama i popisima tema prvoga postava, način izlaganja u nekim dijelovima sličan je onima na gospodarskim izložbama s konca 19. stoljeća. Nema razlike između proizvoda kućne industrije i predmeta proizvedenih u seljačkim kućanstvima za vlastite potrebe. Predmeti su izloženi kao roba, po dvadeset istih keramičkih predmeta, drvenih škrinja ili kožuha (Gjetvaj 1989; Bušić 2009; Brenko 2019) koji su se mogli i prodavati, pri čemu je, kao što je već spomenuto, uprava Muzeja primala narudžbe te obavljala ulogu posrednika između kupaca i proizvođača (Dokumentacija EMZ, Bergerov arhiv).

Što se edukacijske uloge muzeja tiče saznajemo da je: „... muzejsko osoblje svakom posjetiocu trebalo biti tumačem Zbirke na što se gubilo barem polovicu radnoga vremena, jer Etnografski muzej spada među najposjećenije muzejske institucije u Zagrebu. Zbirke muzeja bile su vazda otvorene za posjet općinstva pa i onda, ako su se prigodice pojedini dijelovi zbiraka čistili ili preuređivali“ (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

Poslije 1928. godine Berger je u Muzeju izgubio potreban utjecaj za provođenje svojih aktivnosti, stoga se 1930. godine obratio Ministarstvu trgovine i industrije s prijedlogom za osnivanje autonomnoga Trgovačkog muzeja gdje bi stručno tehničko osoblje bilo dopunjeno s jednim trgovačkim. Muzej bi bio posrednik između proizvođača i potrošača, a radio bi na oživljavanju tekstilne, keramičke i drvorezbarske narodne umjetnosti ili možda još bolje, „bio bi sabiralište proizvoda kućne industrije“ (Dokumentacija EMZ, Kućni obrti 1889.-1950.). Dakle, upravo ono za što se zalagao u Etnografskome muzeju.

TKALČIĆEVO SHVAĆANJE RADA KUSTOSA

Iz dokumenata pohranjenih u Dokumentaciji EMZ-a vidljivo je da se V. Tkalčić, kao i neki drugi ravnatelji odjela Narodnog muzeja, usprotivio Prijedlogu muzejskoga zakona iz 1921. godine po kojem se u pitanje dovodio dotadašnji samostalni status pojedinih odjela Hrvatskoga narodnog muzeja. Najveći je problem bila predložena centralizacija muzejske uprave obrazložena potrebom jače kontrole nad njegovim financijskim, stručnim i sveukupnim poslovanjem. Tada je odlučeno da na sastanku muzejskih predstavnika, koji se trebao održati u Beogradu, u ime zagrebačkih muzeja sudjeluje ravnatelj Mineraloško-petrografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja, dr. Fran Tučan. Za tu mu je priliku Gjuro Szabo, ravnatelj umjetničko-obrtnog odjela Narodnoga muzeja, sastavio *Instrukciju*. Szabo u *Instrukciji* predlaže da i dalje svakim muzejskim odjelom (muzejom) rukovodi njegov vlastiti upravitelj neposredno podčinjen Ministarstvu, koji će tako imati potpunu slobodu rada i raspolaganja budžetom (Peić-Čaldarović 2012: 128). U muzejskoj se dokumentaciji čuva ta *Instrukcija* u kojoj je Tkalčić istaknuo i komentirao

pojedine odlomke vezane uz ustrojstvo Muzeja te ulogu kustosa i ravnatelja. U primjedbama je podcrtao sljedeće odlomke:

„Ne smije se smetnuti s uma da je muzejski rad uvijek pod najoštrijom kontrolom zvane i nezvane javnosti, koja dobro poznaje i luči radenike od kojekavih muzejalaca koji su protekcijom došli do tog položaja, da se baveći trgovinom stvari i sličnim poslovima diskreditiraju i onako ne laku situaciju muzejskih radenika, pa dovode do ovako pogubnih osnova. Uklanjanje takovih ličnosti najpreči je zadatak” (Dokumentacija EMZ, Predmet: dr. Fran Tučan, zastupa muzeje zagrebačke u Beogradu: br. 30/1921.).

Istaknuo je i dio teksta vezan uz rad kustosa:

„Rad muzejskog radenika jest dvostruk: on mora u jednu ruku biti sabirač, procjenitelj, konzervator, a u drugu znanstveni radnik, koji će sabrani materijal znanstveno iskoristiti, a k tomu mora imati i apsolutno umjetničko osjećanje, ... te da će muzejski rad biti i te kako unapređen, kada radnicima bude oduzeta najprimitivnija briga za egzistenciju ili bar smanjena, jer će onda nestati onih nemilih pojava muzejalaca-trgovaca” (Dokumentacija EMZ, Predmet: dr. Fran Tučan, zastupa muzeje zagrebačke u Beogradu: br. 30/1921.).

Između podcrtanih rečenica u *Instrukciji* nalaze se i one koje govore o potrebi za potpunom slobodom muzejskih radnika u znanstvenome radu, protiv striktnoga radnog vremena, jer ono nigdje nije dovelo do rezultata. Pod potpunom slobodom piše da ona ne podrazumijeva nemar i nehaj prema obavljanju muzejskih dužnosti, već nenametanje ograničenja i obveza koje onemogućuju kreativan znanstveni rad (Dokumentacija EMZ, Predmet: dr. Fran Tučan, zastupa muzeje zagrebačke u Beogradu: br. 30/1921.). Prema Tkalčićevoj izjavi, S. Berger je utjelovljavao upravo suprotnost tim načelima:

„Bez dopuštenja S. Bergera i njegova naloga nije se moglo ništa u muzeju nabavljati niti se je ijedna para smjela izdati, ništa se bez njegova odobrenja nije moglo u Muzeju raditi niti se moglo poduzeti kakvo naučno istraživanje ili koja druga akcija izvan muzeja, tako isto nije se bez njegova znanja smjelo pisanjem, a bez spominjanja njegova imena, pobuđivati u javnosti interes za mladi, novoosnovani Muzej. Uopće je S. Berger bio u svakoj mjeri potpun diktator, upravo autokrat, kako je to općenito bilo poznato; on nije podnosio ni kritike a kamo li prigovore, dok je sam radio posve samovoljno smatrajući Etnografski muzej ne samo svojom tvorevinom, nego tako reći svojim vlasništvom“ (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.).

ZAKLJUČAK

Tkalčićevi naponi da Muzej postane respektabilna znanstvena ustanova uslijed niza okolnosti nisu se u potpunosti ostvarili ponajviše zbog neslaganja oko uloge Muzeja između njega i S. Bergera. Ta se razmimoilaženja u stručnome smislu mogu pojednostavljeno sažeti kroz sljedeće opreke:

- komercijalni pristup vs. znanstveni pristup
- popis robe vs. inventarizacija
- „sabiralište predmeta kućne industrije“ vs. „jasan prikaz cjelokupnog pučkog života našeg naroda“
- „sblizavanje producenata s konzumentom“ vs. „pobuda za umjetnost i obrt“

- estetski kriterij vs. znanstveni kriterij
- gospodarske izložbe vs. stručno i znanstveno utemeljene izložbe
- reklamiranje robe vs. edukacija
- protuzakonito vs. zakonito
- protekcija vs. stručnost.

V. Tkalčić isticao je stručnost i zasluge, a ne protekciju u izboru ravnatelja, znanstveni pristup kao opreku komercijalnoj orijentaciji muzeja, znanstvenu slobodu, terensko istraživanje i sabiranje podataka o predmetima kao suprotnost estetskom kriteriju i slučajnosti, kustose kao kreativne i stručne djelatnike, a ne činovnike. Jedan od glavnih problema s kojima se suočavao bio je odrediti ulogu muzeja u društvu, dakle nešto što je i danas aktualno. Kako je sam istaknuo: „*Etnografski je muzej od temelja trebalo organizirati u dobu najjačih previranja naše nove države kad je sve više-manje bilo u stanju neuređenosti*“ (Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936). Tijekom svoga mandata susretao se s raznim nedaćama, ponajprije s nestašicom novčanih sredstava i nemogućnošću zapošljavanja stručnoga osoblja, neadekvatnim prostorom u kojem se odvijao rad, pri čemu je bio ključan problem čuvaonica koje uopće nisu postojale, nedostatak vitrina i suvremenih manekena za izlaganje nošnji (Tkalčić 1930). Nastojao je uravnotežiti sve muzejske aktivnosti i dati važnost znanstvenome i stručnome radu Muzeja koji je bio zanemaren u odnosu na prestanu izložbenu djelatnost i rad s vanjskim korisnicima u svrhu ostvarivanja prihoda. Možemo reći da su svi problemi s kojima se susretao i danas na sličan način aktualni.

LITERATURA I IZVORI

- BELOVIĆ-BERNADZIKOWSKA, Jelica. 1906. *Katalog Hrvatske narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu*. Zagreb: Trgovačko-Obrtni Muzej.
- BELOVIĆ-BERNADZIKOWSKA, Jelica. 1907. *Katalog tekstilne zbirke zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja u Zagreb*. Zagreb: Zemaljski umjetničko-obrtni muzej.
- BERGER, Salamon. 1914. *Tragedija hrvatske tekstilne kućne industrije*. Zagreb: Tiskara Boranić i Rožmanić.
- BONIFAČIĆ, Vjera. 2008. „Etnološka istraživanja i kanonizacija „izvornih“ narodnih nošnji u Hrvatskoj 1930-ih“. *Etnološka istraživanja* 12/13: 9-27.
- BRENKO, Aida. 2019. „Politike sabiranja, interpretiranja i prezentiranja u Etnografskom muzeju“. U: *Kapa dolje! Priča o (ne) pokrivanju glave*. Marena Kurtin, ur. Zagreb: Etnografski muzej, str. 9-51.
- BUŠIĆ, Katarina. 2009. „Salamon Berger i počeci izložbene djelatnosti zagrebačkog Etnografskog muzeja“. *Etnološka istraživanja* 14: 281-300.
- ECKHEL, Nerina. 1999. *80 godina Etnografskog muzeja*. Zagreb: Etnografski muzej.
- FRANIĆ, Ivo. 1935. „S. Berger – Etnografski muzej u Zagrebu – i naša pučka umjetnost“. *Vjesnik Etnografskog Muzeja u Zagrebu* 1: 1-14.
- FRANIĆ, Ivo. 1936. *Reorganizovani Etnografski muzej u Zagrebu 1935 godine = Das reorganisierte ethnographische Museum in Zagreb, 1935*. Beograd: Drž. štamp. Kralj. Jugoslavije
- GAVAZZI, Milovan. 1925. „Kultura sela oko Zagreba“. U: *Katalog kulturno-historijske izložbe grada Zagreba*. Zagreb: [s.n.], str. 28-37.
- GEERING, Corinne. 2022. “Is This Not Just Nationalism? Disentangling the Threads of Folk Costumes in the History of Central and Eastern Europe.” *Nationalities Papers* 50 (4). Cambridge University Press: 722–741.
- GJETVAJ, Nada. 1989. „Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice“. *Etnološka istraživanja* 5.

- GRGACHEVITCH, Jacha. 1925. *L'art décoratif et industriel dans le Royaume S. H. S. Beograd: L'Institut Graphique „Narodna Misao“.*
- HOUZE, Rebecca. 2015. *Textiles, Fashion, and Design Reform in Austria-Hungary before the First World War: Principles of Dress.* Farnham: Ashgate.
- KALE, Jadran. 2021. *Odijevanje naroda: nastanak narodne nošnje.* Beograd: Biblioteka XX vek.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. 1992. „Kako se trgovačko obrtni muzej u Zagrebu pretvorio u Etnografski muzej“. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta* 25: 57-72.
- KUS-NIKOLAJEV, Mirko. 1927. *Šetnje kroz Etnografski Muzej u Zagrebu: privremeni vodič.* Zagreb: S. Berger.
- MALIN, Franjo. 1934. „Nekrolozi 1934.: S. Berger, J. Kempf, F. Bulić, J. Vujić“. *Narodna starina* 13/34: 173.
- MOKOS, Jasna. 2009. *Djelatnici Etnografskoga muzeja u Zagrebu.* Zagreb: Etnografski muzej.
- MURAJ, Aleksandra. 2001. „Tragom Antuna Jirouška: etnografija u kulturnim i inim praksama“. *Etnološka tribina* 24: 35-46.
- MURAJ, Aleksandra. 2006. „Zamisli Velimira Deželića st. o osnivanju Etnografskog muzeja u Zagrebu. Jedna nevesela kronologija“. *Etnološka tribina* 36: 7-21.
- PEIĆ-ČALDAROVIĆ, Dubravka. 2012. „Razvoj građanskog društva i djelovanje kulturnih institucija u Hrvatskoj 1918.-1941. (primjer Hrvatskog narodnog muzeja)“. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- RAMPLEY, Matthew. 2013. „6 Vernacular Cultures and National Identities: The Politics of Folk Art.“ U: *The Vienna School of Art History: Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918.* University Park: Pennsylvania University Press.
- STOKES, Gale. 1986. “Review: How Is Nationalism Related to Capitalism?” *Comparative Studies in Society and History* 28/3: 591-598.
- STOKLUND, Bjarne. 1994. „The Role of the International Exhibitions in the Construction of National Cultures in the 19th Century“. *Ethnologia Europaea* 22/1: 35-44.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1922. „Etnografski muzej u Zagrebu“. *Narodna starina* 1/1: 73-75.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1925. “Seljačke narodne nošnje u području Zagrebačke gore“. *Narodna starina* 4/10: 133-164.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1926. „Etnografski muzej u Zagrebu“. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 1/1: 33-39.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1930. “Etnografski muzej u Zagrebu 1919–1929. Povodom 10-godišnjice njegova osnutka“. *Narodna starina* 9/22: 132-148.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1932. *Predlog za unapređenje naše narodne kućne radinosti povodom izložbe Zagrebačkog Zbora u jesen 1932.* Zagreb: Grafika.
- UMBACH, Maiken. 2005. “The Deutscher Werkbund, Globalization, and the Invention of Modern Vernaculars”. U: *Vernacular Modernism: Heimat, Globalization, and the Built Environment.* Maiken Umbach i Bernd Hüppauf, ur. Stanford, CA: Stanford University Press, str. 114-140.
- Dokumentacija EMZ, Kućni obrti 1889. – 1950.
- Dokumentacija EMZ, Pov. spisi br. 10/1935.
- Dokumentacija EMZ, Bergerov arhiv
- Dokumentacija EMZ, Izvještaj komisije o utvrđivanju stanja i poslovanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1936.
- Dokumentacija EMZ, Predmet: dr. Fran Tučan, zastupa muzeje zagrebačke u Beogradu: br. 30/1921.